

Oblike zemljiške razdelitve na Koroškem

Svetozar Ilešič

Odkar je Meitzen v svojem velikem delu opozoril na važnost oblik zemljiške razdelitve za naseljitveno zgodovino in za naselbinsko geografijo¹, je študij teh oblik zlasti na področjih srednje in zapadne Evrope naglo napredoval. Geografija, etnografija in zgodovina so spoznale v starih oblikah zemljiške razdelitve pojav, ki ne vzbuja zanimanja le sam na sebi, temveč nam v veliki meri nudi tudi ključ za razumevanje vnanjega lica kmečkih naselij in njihovega notranjega ustroja, pogosto pa nam celo dovoljuje, da posvetimo v zgodovino njihovega nastanka.

Proučevanje oblik zemljiške razdelitve pa nima samo svoje teoretično znanstvene pomembnosti, marveč tudi svojo čisto aktualno stran. Novi čas, ki z naglimi koraki vodi svet v načrtno gospodarstvo, bo brez dvoma prej ali slej postavil tudi kmetijstvo v srednjeevropskih področjih pred nalogo, da se čim primerneje svojim prilikam vključi v novo gospodarsko kolesje. Pri tem pa ne bo odveč temeljito poznavanje starih, stoletja trajajočih agrarno-gospodarskih tipov. Smiselna zložba silno razdrobljenih parcel pri vaseh s tako zvano zemljiško razdelitvijo na delce ali na grude na eni strani, pa preureditev in smotrna medsebojna povezava samotnih kmetij, slonečih na povsem individualnem gospodarstvu na drugi strani, to sta dva najbolj vidna problema, ki pri tem takoj stopita v ospredje.

Oblike zemljiške razdelitve na Slovenskem so se že precej proučevale. Za Koroško je pričel s proučevanjem te vrste Josef Schmid, ki je najprej proučil zemljiške tipe v Rožu², pozneje v svojem delu o naselbinski geografiji vse Koroške pa je prvo in osnovno poglavje posvetil tipom zemljiške razdelitve³. Poleg tega je navesti še njegov krajši prispevek o oblikah naselij na južnovzhodnih pobočjih Svinške planine⁴. S problemi zemljiške razdelitve v Ziljski dolini na Koroškem pa se bavi še starejša razprava J. R. Bünkerja, ki je pa Schmid nikjer ne upošteva⁵.

Schmidove navedbe pa se zde v marsičem prepovršne, sloneče preveč na vnanjih značilnostih brez potrebne povezave z genetičnimi vprašanji. Zato se naravnost vsiljuje želja po njihovi dopolnitvi in globlji osvetlitvi. Toda slovenskemu znanstveniku, ki bi se bil hotel zanimati za ta vpra-

¹ A. Meitzen, Siedelung und Agrarwesen der Westgermanen und Ostgermanen, der Kelten, Römer, Finnen und Slawen, Berlin 1895.

² J. Schmid, Die Flur des Rosentales, Carinthia I., 116, 1—3, Klagenfurt 1926.

³ J. Schmid, Siedlungsgeographie Kärntens, I. Die Flur Kärntens, Carinthia I., 118, 1—3, Klagenfurt 1928.

⁴ J. Schmid, Siedlungsform und Hoftypen auf dem Südostabfall der Saualpe, Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie, 24. und 25. Jahrg., Klagenfurt 1936.

⁵ J. R. Bünker, Windische Fluren und Bauernhäuser aus dem Gailtale in Kärnten, Mitt. der Anthropolog. Ges. in Wien XXXV, 1905.

šanja na Koroškem in bi seveda za to potreboval vpogled v katastrske arhive, na osnovi katerih se vrše vse proučitve stare zemljiške razporeditve pri nas, je bil dostop do potrebnih virov praktično zaprt. Sam ogled na mestu, ki je bil do »anšlusa« do neke mere mogoč, je mogel dati lastno sodbo le glede vnanjega lica koroške vasi in kmetije, kaj malo pa glede njenega notranjega ustroja, pred vsem zemljiške razdelitve. Še danes ne moremo storiti drugega, kot da kritično pretresemo Schmidove ugotovitve na osnovi izkušenj, ki nam jih je dalo proučevanje na sosednjih področjih, kjer smo mogli izvesti lastne študije.

Schmidove ugotovitve

Schmid je ugotovil na Koroškem naslednje tipe zemljiške razdelitve:

1. **Sa motne kmetije** z zemljiščem v celkih (Einödfllur). Take kmetije, z vsem zemljiščem v enem kosu, po navadi sredi gozdnih kompleksov, so posebno značilne za vso visoko severozapadno in severno Koroško, kjer zavzemajo osobito prisojne police, slemena in pobočja. V tem goratem svetu nastopajo drugačne oblike samo ponekod v dolinah ali pa tam, kjer so se bodisi ob cerkvi ali ob važnem prometnem razpotju stvorile večje skupine domov in se je s tem zamotala in pomešala tudi sicer enostavna zemljiška oblika celkov. Tip samotnih kmetij s celki prevladuje v vsem področju Ziljskih Alp, Visokih Tur in Krških Alp vse tja do Osojskega jezera in doline Krke, prav tako pa se na široko uveljavi onstran Krke na pobočjih Svinške planine in Golice. Tudi v Karavankah, posebno v njihovem širokem vzhodnem delu, pa v ožjem pasu tudi v zapadnem delu nad Rožem, opazimo skoraj le ta način kmečke naselitve in zemljiške razporeditve. V nižjem svetu Celovške kotline pa imamo večje osamljeno področje celkov Na Gurah (Satnici) med Vrbskim jezerom in Rožem, kjer pa prihaja ta oblika zemljiške razdelitve na zunaj manj do izraza, ker ni navezana tako dosledno na naselbinsko obliko prave samotne kmetije. Kmetske domačije se namreč tu kaj rade približajo druga drugi ali se celo združijo v male zaselke.

2. **Zaselško zemljiško razdelitev** (Weilerflur), pri kateri so deleži posameznih posestnikov v nepravilni obliki pomešani med seboj. Naselje samo ni več samotna kmetija, temveč zaselek, vasica ali celo večja vas. Ta oblika je doma na bolj odprtem svetu Koroške, posebno na široko gospoduje v gričevju, goricah in ravninah Celovške kotline, to je v Rožu, Podjunj, na Celovski ravnini, pa v predelu med Osojskim in Vrbskim jezerom. Ziljska dolina, Dravska dolina nad Beljakom, dolina Krke ter Laboška dolina so glavne tipalke, s katerimi zaselška zemljiška razdelitev na široko posega iz tega gosto naseljenega koroškega osrčja v obrobne gore. V obliki ozkih dolinskih pasov ali osamljenih otokov sega po Schmidu zaselška zemljiška razdelitev tudi daleč ob vodah navzgor v gorovje, v svet, kjer sicer prevladujejo samotne kmetije s celki. Močno med seboj se prepletajo celki in zaselška razdelitev še v predelu med Osojskim jezerom in Glino, pa Na Gurah južno od Vrbskega jezera.

3. Progasto zaselško razdelitev (Streifen-Weilerflur), kjer so nekateri zemljiški kompleksi razdeljeni med posestnike v obliki pravilnejših podolgovatih parcel. Ta oblika nastopa po Schmidu samo ponekod na obsežnih poljih velikih vasi v Rožu, Podjuni in deloma še v Laboški dolini. V svoji zaključni sliki smatra Schmid, da gre tu le za krajevno preobliko zaselške razdelitve, po večini za kasneje in zato bolj pravilno razdeljena zemljišča, in nikakor ne za zemljiško razdelitev na delce (Gewannflur), na katero po svoji vnanji obliki močno spominja, ki je pa na Koroškem sploh ni zaslediti⁶. S tem spreminja svoje prvotno naziranje glede obsežnih zemljišč velikih vasi v Rožu, ki jih je sprva izrecno označil kot zemljišča, razdeljena na delce⁷.

Ravno spričo dvomov, ali nam je pravilnejša zemljiško razdelitev v Rožu in Podjuni smatrati za razdelitev na delce ali le kot krajevno preobliko zaselške razdelitve, se odpre vrsta načelnih vprašanj glede posameznih oblik zemljiške razdelitve. Pri tem se ne smemo omejiti, kakor to dela Schmid, samo na deskripcijo, slonečo na vnanjem videzu parcelacije, temveč se moramo poglobiti v samo bistvo posameznih tipov, v zasnovo njihovega prvotnega ustroja.

Vprašanje tako zvane zaselške zemljiške razdelitve

Ravno koroški primer v Schmidovi obdelavi nam pokaže, da pojma tako zvane zaselške zemljiške razdelitve sploh ni mogoče več ohraniti. Pri tem nas vodita dva razloga. Pred vsem ta način zemljiške razporeditve nikakor ne nastopa samo pri zaselkih, temveč tudi pri velikih gručastih vaseh. Zato povzroča imenovanje po zaselkih samo zmedo, ker brez potrebe in netočno istoveti zemljiško razdelitev in obliko naselja. Ravno na Koroškem vidimo, da ta način razdelitve prevladuje v vsem najgostejše naseljenem osrednjem delu, kjer nikakor ne gre samo za zaselke, temveč v veliki meri tudi za prave vasece ali celo velike vasi. Neprikladnost pojma zaselške zemljiške razdelitve se zato v novejšem času po pravici vedno bolj poudarja: v nemških razpravah se je pričel namesto izraza »Weilerflur« uporabljati izraz »Blockflur«, ki je nedvomno točneje zajel pravo vsebino vseh v to vrsto spadajočih oblik zemljiške razdelitve, namreč razporeditev v nepravilnih kosih. V slovenščini take kose najprimerneje označimo s pojmom »grude«, kar je že storil svoj čas Vatovec⁸.

Drugi pomislek proti preširokemu posploševanju »zaselške« razdelitve je v tem, da nikakor ne gre enostavno metati v isti koš vse one oblike,

⁶ Schmid, Carinthia I., 1928, str. 53.

⁷ Schmid, Carinthia I., 1926, str. 73.

⁸ A. Klaar, Die Siedlungsformen von Salzburg, Forsch. z. deutschen Landes- u. Volkskunde, Bd. 32, H. 3, Leipzig 1939, str. 18. — G. Glauert, Siedlungsgeographie von Oberkrain, Südosteuropäische Arbeiten Nr. 32, München 1943, str. 39. — G. Niemeier, Gewannfluren, ihre Gliederung und die Eschkertheorie, Pet. Mitt. 1944, str. 62.

⁹ Fr. Vatovec, K starejši upravni in gospodarski zgodovini laškega okraja, Ljubljana 1927, str. 77.

kjer so deleži kmetij v več ali manj nepravilni obliki pomešani med seboj. Če pa že zajamemo s točnejšim pojmom razdelitve na grude vse take oblike, se moramo pri tem zavedati, da smo zajeli zelo na široko, zgolj po vnanjem videzu, ter s tem združili v eno skupino marsikaj, kar more biti po svojem bistvu zelo različno. Ravno na Koroškem je na mestu posebna previdnost, preden strpamo s Schmidom v isti okvir velika, na nešteto nepravilnih parcel razdeljena zemljišča velikih ziljanskih, rožanskih in podjunskih vasi in pa zemljišča malih zaselkov v goratem svetu zapadne in severne Koroške, kjer se morda ponekod menjavajo med seboj deleži dveh ali treh kmetov, dočim vlada povsod naokoli tip samotne kmetije z zemljiščem v celku.

Za podrobnejšo razčlenitev teh na videz enakih oblik zemljiške razdelitve bo treba še mnogo posebnih proučevanj, ki se bodo morala nasloniti na primere, v katerih se bo mogel dokazati različen nastanek in razvoj posameznih med njimi. Že po dosedanjih proučevanjih v naših krajih pa je jasno, da nam je treba pri razdelitvi na grude razlikovati dva po nastanku bistveno različna tipa. Pri prvem gre za prvotno razdelitev na grude. Tu je bilo zemljišče že ob naselitvi v posesti neke skupnosti, ki ga je razdelila med svoje člane tako, da je vsak po možnosti dobil svoj delež v posameznih, po kakovosti tal različnih delih vaškega polja. Pašnik in gozd pa sta ostala skupna last še dolgo, včasih vse do današnjih dni. V skladu s tem je bila tudi oblika naselja že v začetku zaselek ali vas. Pri drugem tipu pa imamo opravka z drugotno razdelitvijo na grude, ki je sicer prvotni zelo slična po vnanjem videzu medsebojno pomešanih grudastih parcel, kjer pa je po navadi še čisto lepo razvidno, da je današnja razdelitev nastala po delitvi sprva enotnega zemljišča, celka. Kaj radi dobimo še danes sliko nekdanjih celkov, če seštejemo deleže po dveh ali treh kmetij. Na zunaj se do neke mere očituje razlika med prvotno in drugotno razdelitvijo na grude že v tem, da so pri prvotnem tipu deleži posameznih kmetij razmetani v glavnem enakomerno po vaškem zemljišču, dočim se pri drugotnem drže bolj ene smeri, one pač, v kateri se je širilo zemljišče prvotne enotne kmetije. Tudi oblika zaselka, navadno majhnega, je tu drugotnega izvora: nastal je ali po delitvi enotne kmetije ali pa po grupaciji več takih kmetij.

Na to genetično dvojnost zemljiške razdelitve na grude in na ustrezajoče oblike naselij (prvotne in drugotne zaselke) sem opozoril že v svoji razpravi o kmečkih naseljih na vzhodnem Gorenjskem, na področju, kjer je razdelitev na grude v zvezi z zaselško obliko naselja prav kakor na Koroškem posebno doma¹⁰. Potrebo razčlenitve navidezno enotnega tipa tako zvane zaselške razdelitve so potrdili tudi drugi avtorji, ki so se bavili s temi vprašanji na področju južnovzhodnih Alp¹¹.

¹⁰ S. Ilešič, Kmetiska naselja na vzhodnem Gorenjskem, Geografski vestnik 1933, str. 57 sl.

¹¹ E. Klebel, Siedlungsgeschichte des Deutschen Südostens, Veröff. d. Südostinstituts München, Nr. 14, München 1940, str. 6. — Glauert, o. c., str. 39.

Nujno moramo torej tudi pri tako obsežnem področju, kakor ga zavzema zemljiška razdelitev na grude na Koroškem, poskušati razlikovati obe označeni vrsti. Na videz enotni tip bi torej razpadel vsaj v dve skupini, ki sta dejansko zelo različni: v prvotno razdelitev na grude kot spremljevalko stare kolektivne naselitve v vaseh in velikih zaselkih, in v drugotno, ki se je razvila iz individualnega agrarnega sistema samotnih kmetij s celki.

Te ločitve Schmid pri svojem delu ni izvedel, ker se je sploh premalo poglobil v genetično stran in si zanjo ni skušal najti opor ne v neposrednih dokazih, ne v posrednih domnevah. Sicer tudi on glede Roža smatra tak dvojen nastanek »zaselške« razdelitve za verjeten¹². Pri obravnavanju celotne Koroške pa posveča tej razliki premalo pozornosti. Le bolj mimogrede se more iz njegovih navedb razbrati, da imamo tudi na Koroškem poleg one stare naseljtvene plasti v obliki gručastih vasi in zaselkov s prvotno razdelitvijo na grude, ki zavzema prav za prav vse ravno in valovito dno Celovške kotline, tudi še ono drugotno plast majhnih zaselkov ali skupin samotnih kmetij z zemljiško razdelitvijo, ki kaže na prvotne celke. Ta drugotna plast se na eni strani vriva na manj ugodnih, kasneje naseljenih tleh med prvotne vasi in zaselke, na drugi strani pa tvori v področju samotnih kmetij ožje pasove in otoke, kjer je zemljišče do neke mere razkosano in kjer bi še najbolj po pravici lahko govorili o »zaselški« razdelitvi, ker res označuje posamezne zaselke, ki so se razvili pri cerkvah, ob cestah ali sicer na področju, kjer so bile sprva le samotne kmetije. Kot tak primer navaja Schmid otok grudaste razdelitve v Selah pod Košuto¹³. Podobne prehode od celkov v grude, ki jih ni mogoče tolmačiti drugače kakor z delitvami prvotnih celkov, navaja tudi za dolino Krčice¹⁴ in Krke¹⁵, za severni breg Vrbskega jezera¹⁶, za Ziljske Alpe, pred vsem za predel za Dobračem¹⁷, za dolino Lieser-e¹⁸, posebno pa za dolino reke Möll tja do Malnic, kjer nam je iz njegovih izvajanj prav lepo razvidno, kako so se tamošnji zaselki in skupine kmetij z »zaselško« zemljiško razdelitvijo očitno razvile kot drugoten pojav sredi področja samotnih kmetij¹⁹.

Ce bi nam Schmid tudi drugod v visokih dolinah severne in zapadne Koroške dovolil več vpogleda v to medsebojno prepletanje celkov in »zaselške« razdelitve, bi se nam nedvomno še v večji meri pokazalo, da je tamošnja »zaselška« razdelitev po večini bolj sorodna obdajajočim celkom, kakor pa grudam v nižjem odprtem svetu koroške kotline. Izjemo tvorita v tem pogledu širši dolini Zilje in Drave, kjer se je na prisojni

¹² J. Schmid, Carinthia I., 1926, str. 66.

¹³ J. Schmid, Carinthia I., 1926, str. 68.

¹⁴ J. Schmid, Carinthia I., 1928, str. 35.

¹⁵ J. Schmid, Carinthia I., 1928, str. 28.

¹⁶ J. Schmid, Carinthia I., 1928, str. 50.

¹⁷ J. Schmid, Carinthia I., 1928, str. 43.

¹⁸ J. Schmid, Carinthia I., 1928, str. 23.

¹⁹ J. Schmid, Carinthia I., 1928, str. 20.

strani, prav kakor na prisojnih terasah nad Lurnskim poljem in Milštatskim jezerom zakoreninila starejša naselitev v velikih prvotnih zaselkih ali celo vaseh s pravo razdelitvijo na grude²⁰.

Ob tej priliki naj še omenim, da je Schmidovo področje razširjenosti zemljiške razdelitve na grude tudi sicer treba skrčiti. Schmid namreč pri proučevanju zemljiške razdelitve stalno ponavlja osnovno metodično napako. Upošteva namreč tudi vsa kasneje razdeljena močvirna zemljišča ter pašnike in gozd. In vendar se je treba pri tem delu, če se le da, čim bolj omejiti samo na ono prastaro vaško zemljišče, po večini polje in do neke mere še travnik, kjer se nam res še odraža prvotna oblika zemljiške razdelitve in z njo stari vaški agrarni ustroj. Tako na primer Schmid napačno uvršča vzhodno obrežje Osojskega jezera po vnanjem videzu v področje razdelitve na grude, čeprav gre tam za kasneje razdeljene močvirne travnike, deloma celo za osušeno dno jezera, dočim pripada staro poljedelsko zemljišče po višjih rebreh in terasah tipičnim samotnim kmetijam s celki²¹. Isto napako ponavlja pri Belem jezeru²², dalje na področju med Beljakom, Osojskim in Vrbskim jezerom²³ ter v Leški dolini²⁴. In vendar gre v vseh teh primerih po večini za velike, kasneje razdeljene komplekse pašnika in gozda, katerih razdelitev je na zunaj, po nepravilnih oblikah parcel res podobna onim na grude, kakor jo kažejo stara poljedelska zemljišča, je pa vendar po svojem bistvu čisto nekaj drugega. S tem da Schmid gradi svojo sliko o zemljiški razdelitvi tako površno, samo po vnanjih znakih, še zmanjšuje znanstveno vrednost svojega dela in nas sili, da smo še previdnejši pri naslanjanju na njegove ugotovitve.

Odnosaj do zemljiške razdelitve na delce

Velja se nam ustaviti še pri vprašanju, ali imamo na Koroškem tudi zemljiško razdelitev na delce. Kakor smo videli, je Schmid sprva smatral, da prevladuje v Rožu razdelitev na delce, pozneje pa je ta zemljišča označil kot posebno obliko »zaselške« razdelitve (Streifen-Weilerflur). Podobne primere obravnava tudi za prisojne terase nad Milštatskim jezerom²⁵, za Laboško dolino²⁶, za Ziljsko dolino²⁷ in za Podjuno²⁸. Značilno je, da gre pri tem za one najrazsežnejše ravne površine, ki jih je zajela najstarejša naselitev v obliki vasi ali velikih prvotnih zaselkov.

Schmid nam na žalost ne prinaša niti enega narisa za to obliko zemljiške razdelitve. Zato nam je težko presoditi, v koliko smo tu blizu prave

²⁰ M. Kos, Slovenska naselitev na Koroškem, Geografski vestnik 1932, str. 131.

²¹ J. Schmid, Carinthia I., 1928, str. 26.

²² J. Schmid, Carinthia I., 1928, str. 43.

²³ J. Schmid, Carinthia I., 1928, str. 48—49.

²⁴ J. Schmid, Carinthia I., 1928, str. 45.

²⁵ J. Schmid, Carinthia I., 1928, str. 25.

²⁶ J. Schmid, Carinthia I., 1928, str. 37.

²⁷ J. Schmid, Carinthia I., 1928, str. 46.

²⁸ J. Schmid, Carinthia I., 1928, str. 51.

razdelitve na delce. Edina objavljena narisa, ki verjetno spadata v to vrsto, sta zemljiška načrta vasi Pod Turjo in Rekarje vasi v spodnji Ziljski dolini, ki jih objavlja Bünker²⁹. Na njih vidimo ono značilno prehodno obliko med grudastimi in pravnimi podolgovatimi oblikami parcel. Ker Schmid za Rož in Podjuno v večji meri kakor pa za Ziljo podčrtava sličnost z razdelitvijo na delce, se zdi, da so tamošnji primeri taki razdelitvi dejansko še bližji.

Vse težave z uvrstitvijo podobnih zemljišč se silno zmanjšajo, če se zavedamo velike vloge, ki jo igra ne samo na Koroškem, temveč tudi drugod v naših krajih ravno ta prehodna oblika med razdelitvijo na grude in ono na delce. Novejša proučevanja v vzhodnih Alpah se mnogo ukvarjajo z njo. Za vzhodno Gorenjsko sem izrecno opozoril na razliko med razdelitvijo na pravilne in ono na nepravilne delce. Za nepravilne delce je sicer tudi značilna velika razmetanost deležev posamezne kmetije po vaškem zemljišču in njihova progasta podolgovata oblika, ni pa mogoče govoriti o jasni razdelitvi vsega zemljišča na posamezne komplekse (Gewanne; soles), v katerih bi bil vsak gruntar zastopan dosledno s po enim deležem. Izrekel sem mnenje, da med razdelitvijo na nepravilne delce in med grudasto razdelitvijo, kakršno opazimo pri prvotnih zaselkih, ni prav za prav nikake bistvene razlike in da gre pri drugi le za obliko, prilagojeno bolj hribovitemu svetu, kjer zavzemajo zemljišča in naselja (zaselki) manjši obseg. Pokazal sem na vrsto primerov, kako se tudi pri tamošnjih velikih prvotnih zaselkih na obsežnejših slemenih in terasah zemljiška razdelitev izoblikuje v dokaj pravilni obliki, ki nas povsem spominja na razdelitev na delce³⁰. Tudi druge nove proučitve v vzhodnih Alpah so pokazale, da nam je treba v vsej oni obsežni kategoriji zemljiških razdelitev, ki se je od Meitzena najprej označevala s pojmom »Gewannflur«, jasno razlikovati starejše nepravilne oblike, ki sličejo enkrat bolj pravilnim delcem, drugič bolj nepravilnim grudam, od verjetno mlajšega, strogo pravilnega sistema delcev³¹. Prav nazorno je taka razdelitev na nepravilne delce prikazana kot »Blockgewannflur« v Niemeierjevem članku, ki smiselno in pregledno obravnava vse probleme t. zv. razdelitve na delce³². Na to razliko so v ostalem opozorili tudi drugod po Evropi, n. pr. v Franciji, kjer temeljiti agrarni zgodovinar M. Bloch živo riše razliko med pravnimi »champs ouverts et allongés« in nepravilnimi »champs ouverts et irréguliers«³³.

Skoraj soglasna so si pri tem mnenja, da gre pri nepravilnih delcih in grudah za starejšo obliko. Razvoj je šel verjetno od čisto nepravilnih, širokih, grudastih parcel k bolj pravnim podolgovatim, v skladu s tem,

²⁹ J. R. Bünker, o. c., str. 12—13.

³⁰ S. Ilešič, o. c., str. 32 sl., str. 58 sl.

³¹ A. Klaar, Die Siedlungsformen Niederösterreichs, Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich 1930, str. 37 sl.

³² G. Niemeier, o. c., str. 66.

³³ M. Bloch, Les caractères originaux de l'histoire rurale française, Paris, 1931, str. 36 sl.

kako se je prvotni primitivni leseni plug (kavelj) — ki je zemljo samo razrival ter jo je bilo treba zato prerahljati tudi v prečni smeri, kar je zahtevalo široke parcele — nadomeščal s pravim železnim plugom, s katerim se orje samo v podolžni smeri²⁴. Najmlajša stopnja razvoja bi bila ona pravilna sistematična razdelitev na delce; nastala bi bodisi kot nova oblika pri nekaj mlajši naselitvi ali še pogosteje kot zemljiškogospodarska regulacija starejših zemljišč, razdeljenih do tedaj na grude ali nepravilne delce. To naziranje pa ne more še veljati v polni meri. Ravno glede starosti velikih, na strogo pravilne delce razdeljenih zemljišč je stvar marsikje še nejasna, neredko gre pri njih brez dvoma za najstarejšo obliko²⁵. V naših krajih so, kakor se zdi, pravilni delci povsod razmeroma mlajši od nepravilnih delcev in grud²⁶.

Zaključek

Če s tega vidika premostrimo pravilnejšo zemljiško razdelitev pri velikih vaseh v Rožu, Podjuni, Zilji in še ponekod drugod na Koroškem, se nam pokaže kot tipična razdelitev na nepravilne delce, ki pa je po svojem bistvu in postanku čisto sorodna stari grudasti razdelitvi, ki jo imamo povsod drugod v osrčju Koroške. Vse področje najstarejše naselitve na Koroškem, zavzemajoče pred vsem prisojno gričevje in hribovje, pa obrobne prodnate ravnine in terase ob Dravi ter širše doline v gorah²⁷, se torej lepo ujema s področjem zemljiške razdelitve na grude in nepravilne delce, ki jo označuje razdrobljenost in pomešanost deležev ter pre-

²⁴ Meitzen, o. c., Bd. II, str. 122. — Bünker, o. c., str. 15 sl.

²⁵ G. Niemeier, o. c., str. 62. — A. Dopsch, Die ältere Sozial- und Wirtschaftsverfassung der Alpenlawen, str. 52 sl.

²⁶ To sem izrecno poudaril tudi za vzhodno Gorenjsko ter navedel celo nekaj primerov, kjer gre očitno za kasnejšo regulacijo zemljišča v pravih delcih (Geografski vestnik 1933, str. 78). Povsem neupravičeno se je torej obregnil v moja izvajanja sloviti Glauert, ki je med fašistično okupacijo izdal knjigo o naselbinski geografiji na Gorenjskem (Siedlungsgeographie von Oberkrain, München 1943). Tam mi skuša na strani 52 in drugje podtakniti trditve, da so vasi z zemljiško razdelitvijo na pravilne delce najstarejša naselitvena plast, dočim je iz vseh mojih izvajanj razvidno, da smatram za prvo naselitveno plast na vzhodnem Gorenjskem ravno vasi z nepravilnimi delci v starih naseljitvenih jedrih ravnine, ki jim v hribovju odgovarjajo prvotni zaselki na posebno ugodnih položajih. V tem se torej moje naziranje prav nič ne razlikuje od Glauertove slike na strani 103. Pri svojih proučevanjih mi namreč niti za trenutek ni padlo v glavo, da bi skušal potvarjati resnico in zmanjševati vlogo, ki so jo pri srednjeveški kolonizaciji slovenske zemlje igrali nemški fevdalni gospodje in ki jo Glauert tako napihuje. Slovenci se tega stoletnega fevdalnega jarma čisto dobro zavedamo in smo samo veseli, da smo pometli še z zadnjimi njegovimi ostanki. Glauertov poskus, skonstruirati na mojih primerih zemljiške razdelitve na vzhodnem Gorenjskem neko narodnostno vprašanje, pa je ostal smešen in klavern. To tem bolj, ker v isti sapi ko napihuje pomen »nemškega« značaja razdelitve na delce, opozarja tudi sam (str. 53), v povezanosti na trditve drugih nemških avtorjev, da je šlo pri tem po večini le za počasno preobrazbo starejših zemljišč, dotlej razdeljenih na grude odnosno na nepravilne delce (prim. tudi Niemeier, o. c., stran 66).

²⁷ Prim. M. Kos, Slovenska naselitve na Koroškem, str. 137 sl.

ostanki starega agrarnega kolektiva v izrabi gozda, pašnika in planine. Razlike pa, ki jih opazimo v okviru tega enotnega področja, je povzročila različna priroda tal: na obsežnejših ravninah, terasah ter v širokih podankih dolin (v Podjuni, Rožu, Celovski ravnini, Laboški, Ziljski dolini) so se mogle razviti že v začetku večje agrarne skupnosti — vasi z obsežnimi zemljišči, kjer se je mogla tudi uveljaviti oblika nepravilnih delcev s podolgovatimi progastimi parcelami, dočim so v gričevju in hribovju na sever od Celovca in Vrbskega jezera mogla nastati le manjša naselja, zaselki in vasice, z manj obsežnimi zemljišči, razdeljenimi po večini na grudaste kose, ker v razgibanem svetu pač ni bilo pogojev za razvoj pravišjih oblik poljskih deležev. Vprašanja zemljiške razdelitve na pravilne delce in njihovega postanka, ki smo se ga zgoraj mimogrede dotaknili, pa Koroška sploh ne pozna, kakor tudi ne pozna mlade kolonizacijske oblike zemljiške razdelitve na proge.

V nasprotju s tem v bistvu enotnim tipom zemljiške razdelitve kolektivnega izvora, ki nam torej kljub razlikam v velikosti ali celo v obliki naselij samih²⁸ označuje starejšo naseljitveno plast na nižjih in ugodnejših tleh, se je na goratem Koroškem na široko izoblikoval drugi tip individualnega značaja, samotne kmetije s celki, ki je sprva vključeval tudi marsikaj onega, kar je Schmid čisto mehanično uvrstil v »zaselški« tip. Zgodovina naselitve nam posebno za Karavanke, Ziljske Alpe in Svinško planino priča, da gre pri tem tipu za mlajšo naseljitveno plast, ki je v tej obliki zajela bodisi še sploh neposeljena gorska področja ali pa kasnejše gozdne krčevine na manj ugodnih tleh v nižjem svetu. Da se meje med obema tipoma po večini tako presenetljivo skladajo z morfološkimi ločnicami, po večini ne gre pripisovati neposrednemu vplivu slednjih na različne oblike naselij in zemljiške razdelitve. Zdi se, da je odločeval mnogo bolj njihov posredni vpliv: starejša naselitev se je pred temi ločnicami ustavila, omejila se je na ugodnejša, prisojna zemljišča v nižjem svetu, dočim je mlajša kolonizacija posegla tudi daleč preko njih v gorati svet in na osojne strani. Domneva, ki jo je izrekel Schmid²⁹, da so samotne kmetije na Koroškem prvotna oblika naselitve, je v nasprotju s sliko, ki nam jo nudi zgodovina naselitve, pa tudi v nasprotju z ugotovitvami v sosednjih področjih.

Na narodnostno mešanem področju, kakor je Koroško, se koečno še nehote vsiljuje vprašanje, če niso morda različne oblike naselij in zemljiške razdelitve v kakršnem koli odnošaju do narodnostnih razlik. Ne glede na nesporno resnico, da je bila prvotna srednjeveška naselitev na Koroškem povsod slovenska, govori proti takim domnevam dejstvo, da so ugotovili iste oblike naselij in zemljiške razdelitve tudi na vseh sosednjih alpskih področjih, tako čisto nemških kot čisto slovenskih. Še več, ravno na Koroškem sta se, kot smo videli, izoblikovala prav za prav samo dva

²⁸ Na Koroškem se z isto zemljiško razdelitvijo na grude ali na nepravilne delce vežejo razen zaselkov in gručastih vasi tudi dolge vasi, pa nepravilne obcestne in t. zv. zagatne vasi, posebno v Rožu in Ziljski dolini.

²⁹ J. Schmid, Carinthia I., 1929, str. 136.

agrarna tipa, dočim so se marsikje drugod v južnovzhodnih Alpah na široko uveljavile še druge značilne oblike, pred vsem razdelitev na pravilne delce in razdelitev na proge, od katerih je zlasti druga brez dvoma mlajšega kolonizacijskega izvora. To posebnost Koroškega velja v tej zvezi še posebej podčrtati. Če namreč upoštevamo, da nemški avtorji kljub temu, da se danes vedno manj verjame v narodnostni izvor razlik v obliki naselij in zemljiške razdelitve, še vedno v soglasju z Meitzenom kaj radi trde, da je zemljiška razdelitev na grude in na nepravilne delce svojstvo stare slovanske naselitve tako v vzhodnih Alpah kot na vzhodu Nemčije⁴⁰, s tem nehoti predpostavljajo staro intenzivno slovensko naselitev v vsem onem osrednjem, najgosteje naseljenem jedru Koroške, kjer ta tip prevladuje. In če je sloviti Glauert skušal privleči za lase v naselbinsko geografijo na Gorenjskem narodnostni moment in čez mero napihniti nemško vlogo pri tamkajšnji naselitvi⁴¹, je s tem storil svojim koroškim sodelavcem slabo uslugo. Če namreč prenesemo njegova izvajanja s strani 103. in sl. na koroški primer, vidimo, da nas Glauert sam privede do zaključka, ki si ga gotovo ne bi bil želel. V luči njegovih utemeljitev se nam namreč Koroška pokaže v primeri z Gorenjsko kot daleč bolj slovenska dežela: prvotna slovenska naselitev je bila tam neprimerno intenzivnejša, učinki »nemške« kolonizacije in »nemških« agrarnih preureditev v visokem in poznem srednjem veku pa brez primere manjši, odnoso jih — če izvezamo področja samotnih kmetij v gorah — sploh ni bilo.

Résumé

Les formes du dessin parcellaire dans le paysage rural en Carinthie

L'auteur traite les formes des régimes agraires en Carinthie en modifiant sensiblement les résultats des études du savant autrichien Schmid. Il s'occupe aussi des problèmes concernant les types du dessin parcellaire dans les Alpes du Sud-est en général et dans les pays slovènes en particulier en soulignant surtout le rôle important qu'y joue le type des champs ouverts et irréguliers associé à la forme du village ainsi qu'à la forme des grands hameaux primaires, tandis que les petits hameaux sont d'origine secondaire provenant des fermes isolées groupées ou partagées.

⁴⁰ J. R. Bünker, o. c., str. 16. — Inama-Sternegg, Spuren slavischer Flurverfassung im Lungau, Mitt. d. Anthropolog. Ges. Wien XXIX, str. 64. — M. Sidaritsch, Geographie des bäuerlichen Siedlungswesens im ehem. Herzogtum Steiermark, Graz 1925, str. 38 sl. — H. Schlegler, Formen ländlicher Siedlungen in Schlesien, Veröff. des Geograph. Inst. der Univ. Breslau 1930. — K. Maydell, Die Dorf- und Flurformen Böhmens, Reichenberg 1936, str. 49. — M. Mikula, Zur Siedlungsgeographie des südöstlichen Mitteleuropa, Mitt. Geogr. Ges. Wien 1940, str. 149. — B. Schier, Die Auseinandersetzung zwischen Deutschen und Slawen in volkswundlicher Sicht, Deutsch. Archiv für Landes- u. Volkskunde, 1938, str. 13. — Niemeier, o. c., str. 63.

⁴¹ Prim. našo pripombo pod 36.